

Autorka: Monika Gołubiew-Konieczna
Autorka aktualizacji: Beata Soboń

Rola doradcy zawodowego w budowaniu edukacji włączającej

Autorka: Marzenna Czarnocka

Autorka aktualizacji: Dorota Pomian

Rola doradcy zawodowego w budowaniu edukacji włączającej

**Ośrodek Rozwoju Edukacji
Warszawa**

Konsultacja merytoryczna
Katarzyna Nowakowska

Redakcja i korekta
Tomasz Karpowicz
Karolina Strugińska

Projekt okładki, layout,
redakcja techniczna i skład
Wojciech Romerowicz

Fotografia na okładce: © HayDmitriy/Bank zdjęć Photogenica

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Warszawa 2022–2024
Wydanie I

ISBN 978-83-66830-62-2

ISBN 978-83-66830-57-8 (pakiet III: *Poradnik dla specjalistów pracujących
w przedszkolach i szkołach*)

Stan prawny na 1 września 2024 r.

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach licencji
Creative Commons Uznanie Autorstwa – Użycie Niekommercyjne (CC-BY-NC)

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl

Spis treści

I. Wstęp	4
II. Współpraca doradcy zawodowego z nauczycielami, wychowawcami, szkolnymi specjalistami i rodzicami uczniów	5
III. Poradnictwo i konsultacje dla uczniów oraz włączanie uczniów w działania	14
IV. Prowadzenie zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu	23
V. Współpraca z innymi nauczycielami oraz zapewnianie wsparcia uczniom w momentach kluczowej zmiany	28
VI. Wspieranie nauczycieli i innych specjalistów uwzględniające zróżnicowane potrzeby edukacyjne – rola doradcy zawodowego	34
Zakończenie	39
Bibliografia	40

I. Wstęp

Doradca zawodowy to specjalista, który podejmuje zadania doradcze dotyczące wyboru ścieżki kształcenia i rozwoju zawodowego wszystkich uczniów, z uwzględnieniem ich potrzeb i możliwości psychofizycznych, we współpracy z rodzicami, nauczycielami, wychowawcami i specjalistami. Rola doradcy zawodowego w budowaniu edukacji włączającej dotyczy więc działań na rzecz całej społeczności klasowej lub szkolnej i polega na takim projektowaniu środowiska nauczania, by każdy z uczniów miał szansę na godną pracę w życiu dorosłym, adekwatną do jego zainteresowań i możliwości.

Doradztwo zawodowe w szkole włączającej wspiera przygotowanie uczniów i absolwentów do wyboru kierunku kształcenia. Decyzja o wyborze konkretnego zawodu, podjęta przez ucznia świadomie, zgodnie z jego uzdolnieniami, predyspozycjami, preferencjami i możliwościami, znacząco wpływa na przygotowanie do samodzielności w życiu dorosłym i uczestnictwo w rynku pracy.

Jednym z priorytetowych zadań polskiego systemu oświaty jest przygotowanie wszystkich uczniów do wyboru zawodu i kierunku kształcenia¹. Szczegółowe przepisy wykonawcze z tego zakresu zawarto w dwóch rozporządzeniach:

- w *Rozporządzeniu MEN z dnia 25 sierpnia 2017 roku w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*², w którym wskazano, że pomoc psychologiczno-pedagogiczna w szkole podstawowej i w szkole ponadpodstawowej jest udzielana także w formie zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu, oraz dookreślono zadania doradcy zawodowego jako jednego ze szkolnych specjalistów;
- w *Rozporządzeniu MEN z dnia 12 lutego 2019 roku w sprawie doradztwa zawodowego*³, w którym opisano treści programowe z zakresu doradztwa zawodowego, sposób ich realizacji oraz zadania doradcy zawodowego jako osoby odpowiedzialnej za realizację zajęć z zakresu doradztwa zawodowego.

¹ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku Prawo oświatowe, art.1, pkt 19, Dz.U. z 2021 r., poz. 1082, t.j.

² Dz.U. z 2017 r., poz. 1591.

³ Dz.U. z 2019 r., poz. 325.

II. Współpraca doradcy zawodowego z nauczycielami, wychowawcami, szkolnymi specjalistami i rodzicami uczniów

Treści z zakresu doradztwa zawodowego w szkołach i placówkach są realizowane na:

- zajęciach wychowania przedszkolnego;
- obowiązkowych zajęciach edukacyjnych z zakresu kształcenia ogólnego lub kształcenia w zawodzie;
- zajęciach z zakresu doradztwa zawodowego;
- zajęciach związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu prowadzonych w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- zajęciach z wychowawcą⁴.

W proces doradztwa zaangażowanych jest wiele osób, w tym nauczyciele i wychowawcy klas oraz szkolni specjaliści (zwłaszcza pedagog i psycholog).

Ich współpracę reguluje i najlepiej obrazuje obowiązkowo konstruowany w szkole wewnątrzszkolny system doradztwa zawodowego (WSDZ). Doradca zawodowy jest koordynatorem WSDZ. Dokument ten jest opracowany przez zespół, którego zadania obejmują pracę indywidualną i grupową z uczniami, ich rodzicami, nauczycielami i środowiskiem lokalnym, świadczoną zarówno przez samego doradcę, jak i innych nauczycieli oraz specjalistów. Głównym elementem wewnątrzszkolnego systemu doradztwa zawodowego powinien być kompleksowy, spójny plan działań, angażujący wszystkie zasoby (organizacyjne i kadrowe) szkoły, uwzględniający uwarunkowania konkretnej szkoły, poddawany ocenie efektywności.

Przykładowe elementy WSDZ:

- cel realizacji doradztwa zawodowego w szkole lub placówce (w odniesieniu do rodzaju szkoły);
- działania związane z doradztwem zawodowym oraz ich adresaci (wszyscy uczniowie, wszyscy nauczyciele i wszyscy rodzice);
- realizatorzy zadań dotyczących doradztwa zawodowego oraz zakres ich działań (m.in. doradca zawodowy, nauczyciele, wychowawcy, szkolni specjaliści, dyrektor, przedstawiciele rady rodziców);
- zasoby materialne przydatne w realizacji działań związanych z doradztwem (wyposażenie, niezbędne pomoce dydaktyczne i materiały do prowadzenia zajęć, gabinet doradcy zawodowego jako miejsce spotkań i udzielania indywidualnych konsultacji);
- sojusznicy – sieć współpracy (poradnia psychologiczno-pedagogiczna, urząd pracy, Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON),

⁴ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku Prawo oświatowe, art. 26a, pkt 2, Dz.U. z 2021 r., poz. 1082, t.j.

powiatowe centrum pomocy rodzinie (PCPR), Ochotnicze Hufce Pracy (OHP), lokalni przedsiębiorcy, szkoły ponadpodstawowe ogólnodostępne i specjalne, uczelnie wyższe i inni);

- plan realizacji doradztwa zawodowego wdrażany w danym roku szkolnym (opracowany przez doradcę zawodowego, zawierający propozycje wykonania poszczególnych elementów przez konkretne osoby: doradcę zawodowego, nauczycieli, wychowawców, szkolnych specjalistów);
- monitoring i ewaluacja wewnętrzna (osobą odpowiedzialną jest doradca zawodowy, wykonawcami – przedstawiciele zespołu konstruującego i realizującego WSDZ).

Doradca zawodowy wspiera nauczycieli i specjalistów w realizowanych przez nich działaniach z zakresu doradztwa poprzez:

- organizowanie szkoleniowych posiedzeń rady pedagogicznej poświęconych doradztwu zawodowemu;
- prowadzenie lekcji otwartych z zakresu doradztwa zawodowego dla nauczycieli, wychowawców i innych specjalistów;
- współprowadzenie zajęć z zakresu doradztwa zawodowego na godzinach wychowawczych razem z wychowawcami poszczególnych klas;
- inicjowanie kontaktów z instytucjami rynku pracy i lokalnymi firmami w celu organizowania spotkań uczniów z ich przedstawicielami czy wizyt studyjnych;
- informowanie o odbywających się targach pracy, dniach otwartych szkół i innych tego typu wydarzeniach, aby wychowawcy klas mogli razem ze swoimi uczniami w nich uczestniczyć lub przekazywać te informacje rodzicom;
- udostępnianie zasobów z obszaru doradztwa zawodowego, w tym: literatury, pomocy dydaktycznych, materiałów multimedialnych do wykorzystywania na zajęciach lekcyjnych, wsparcie w dokonywaniu ich właściwego wyboru lub opracowania.

Na początku roku szkolnego doradca zawodowy powinien zorganizować spotkanie z całą radą pedagogiczną, na którym:

- przybliży cele doradztwa zawodowego w danym typie szkoły;
- przedstawi plan realizacji działań doradczych w danym roku szkolnym;
- zwróci uwagę, że doradztwo zawodowe dotyczy wszystkich uczniów, z uwzględnieniem zróżnicowania potrzeb i możliwości danej grupy uczniów;
- przypomni, że każdy z nauczycieli realizuje treści z doradztwa zawodowego na prowadzonych przez siebie zajęciach przedmiotowych.

Filarem efektywnej realizacji zadań doradcy zawodowego w budowaniu edukacji włączającej jest **współpraca ze specjalistami szkolnymi w ramach oceny funkcjonalnej uczniów**, która stanowi kluczowy element procesu wspierania

rozwoju zawodowego uczniów. Umożliwia ona indywidualne podejście do każdego ucznia, uwzględniając jego unikalne cechy, potrzeby i cele zawodowe.

Ocena funkcjonalna w kontekście doradztwa zawodowego odnosi się do procesu oceny umiejętności, zdolności i potrzeb ucznia w wymiarze edukacyjnym oraz zawodowym. To istotny krok w planowaniu działań wspierających włączenie zawodowe każdego ucznia, poprzez zapewnianie mu możliwości pełnego uczestnictwa w życiu zawodowym.

Ocena funkcjonalna w kontekście doradztwa zawodowego obejmuje takie elementy, jak:

1. **Identyfikacja mocnych stron i potrzeb** – rozpoznanie obszarów, w których uczeń posiada dobrze rozwinięte umiejętności i tych, które wymagają dodatkowego wsparcia (pozwala ona na dostosowanie programów i środków pomocy do potrzeb każdego ucznia, co z kolei ułatwia jego integrację w środowisku zawodowym).
2. **Tworzenie spersonalizowanych planów edukacyjno-zawodowych** – na jej podstawie można opracować spersonalizowane plany edukacyjno-zawodowe, które uwzględniają indywidualne cele, zainteresowania i potrzeby ucznia (dzięki temu uczniowie mogą rozwijać się w kierunkach, które odpowiadają ich predyspozycjom, co zwiększa ich szanse na sukces zawodowy).
3. **Wsparcie w zdobywaniu umiejętności zawodowych** – określenie konkretnych kompetencji zawodowych, które uczeń już posiada, oraz tych, które wymagają dalszego rozwoju (dzięki temu nauczyciele i doradcy zawodowi mogą dostosować programy nauczania oraz zapewnić odpowiednie wsparcie w nauce i rozwoju umiejętności zawodowych).
4. **Eliminowanie barier i zapewnianie równego dostępu** – identyfikacja ewentualnych przeszkód, które mogą utrudniać zatrudnienie i pełny udział ucznia w życiu zawodowym.

Tabela 1. Pytania kierowane do wychowawcy klasy wraz z uzasadnieniem wykorzystania pozyskanych informacji

Pytanie	Cel pytania / wykorzystanie pozyskanych informacji
Z jakimi trudnościami oraz problemami rozwojowymi i edukacyjnymi borykają się uczniowie (zwłaszcza posiadający orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, nauczania indywidualnego, objęci pomocą psychologiczno-pedagogiczną z uwagi na stan zdrowia)?	lista takich uczniów / konieczność przygotowania zindywidualizowanej oferty doradztwa zawodowego
Jakie predyspozycje i uzdolnienia zauważają u swoich uczniów (dotyczy zwłaszcza uczniów realizujących indywidualne programy lub indywidualny tok nauki)?	lista takich uczniów / konieczność przygotowania zindywidualizowanej oferty doradztwa zawodowego
Jakie wsparcie oferują uczniom w rozwijaniu ich mocnych stron, predyspozycji, zainteresowań czy uzdolnień (np. udział w kółku zainteresowań, przygotowanie do konkursu czy olimpiady)?	wspólne ukierunkowywanie działań uczniów na rzecz własnego rozwoju, zachęcanie do aktywności
Jak uczniowie wywiązują się z funkcji, które pełnią (motywacja do nauki, punktualność, odrabianie prac domowych, udział w uroczystościach i imprezach szkolnych oraz klasowych)?	wspólne zauważanie problemów w tym zakresie, motywowanie uczniów do pracy nad sobą, wyznaczanie im konkretnych zadań
Czy i jak poszczególni uczniowie potrafią współpracować z rówieśnikami (podczas wykonywania zadań wskazanych przez nauczyciela i podczas tzw. dowolnej aktywności, np. na przerwach)?	nacisk na aranżowanie zadań grupowych, zarówno na zajęciach lekcyjnych, jak i na pozalekcyjnych, nauka pracy zespołowej i pełnienia funkcji podczas realizacji określonych zadań i projektów
Czy i w jakim stopniu rodziny uczniów są w stanie wspierać rozwój, edukację i realizację planów życiowych dzieci (zwłaszcza rodziny dysfunkcyjne, nieudzielające wsparcia i niezainteresowane przyszłością dziecka)?	przygotowanie się do spotkań z tymi rodzicami, udzielanie im porad, konsultacji, zachęta do kreowania przyszłości dziecka, wzięcie na siebie większej odpowiedzialności za pomoc uczniom z rodziny mniej zainteresowanej i słabiej wspierającej
Jakimi innymi istotnymi informacjami, wpływającymi na wybór drogi życiowej przez ucznia, dysponują (np. dotyczącymi szczególnej sytuacji życiowej danego ucznia itp.)?	możliwość zaplanowania wsparcia doradczego dla uczniów znajdujących się np. w osobistym kryzysie życiowym, sytuacyjnym

Źródło: Opracowanie własne autorki

Szczegółowa wiedza o uczniach pomaga doradcy zawodowemu w racjonalnym i zindywidualizowanym planowaniu wsparcia odnośnie do wyboru szkoły oraz przyszłego zawodu.

Doradca zawodowy formułuje ofertę kierowaną do wszystkich rodziców, której celem jest:

- uświadamianie, że wybór zawodu to dla młodego człowieka decyzja niełatwa, ale bardzo ważna, zatem musi zostać odpowiedzialnie podjęta – dlatego też dzieci potrzebują pomocy oraz wsparcia ze strony swoich rodziców;
- wyposażenie w wiedzę na temat czynników wyboru zawodu;
- dostarczenie niezbędnych informacji związanych z aktualnymi możliwościami kształcenia oraz zdobywania zawodu, zawodu pomocniczego lub nauki czynności pracy (np. prezentacja szkół ponadpodstawowych ogólnodostępnych i specjalnych);
- dostarczanie danych na temat lokalnej oraz krajowej struktury rynku pracy, prognoz dotyczących zatrudnienia w określonych grupach zawodów, także w aspekcie możliwości zatrudnienia zarówno na otwartym, jak i na chronionym rynku pracy.

Formy działań doradcy zawodowego względem rodziców:

- indywidualne porady i konsultacje odnoszące się do decyzji edukacyjno-zawodowych ich dzieci;
- spotkania z rodzicami i dziećmi, wspólne omawianie możliwości kontynuowania edukacji i podjęcia pracy zawodowej w przyszłości;
- organizowanie cyklicznych spotkań o charakterze informacyjno-doradczym dla wszystkich rodziców i w grupach rodziców wybranych z uwagi na szczególne trudności czy niepełnosprawność ich dzieci;
- udostępnianie informacji edukacyjno-zawodowych związanych z doradztwem zawodowym – poprzez stronę internetową szkoły, dziennik elektroniczny, tablice informacyjne, media społecznościowe i z wykorzystaniem innych form komunikacji;
- organizowanie spotkań z przedstawicielami instytucji działających na rynku pracy, z lokalnymi przedsiębiorcami (w takich spotkaniach mogą także uczestniczyć zainteresowani uczniowie), z przedstawicielem urzędu pracy, z powiatowym konsultantem ds. doradztwa zawodowego i innymi.

Indywidualne porady doradcy zawodowego dla rodziców mogą być podyktowane:

- **potrzebą potwierdzenia propozycji odnośnie do dalszej nauki i wyboru zawodu dziecka** – jeżeli doradca zawodowy zgadza się z propozycją rodzica dotyczącą drogi zawodowej dziecka, powinien pamiętać o motywowaniu i gratulacjach z powodu podjęcia mądrych i wyważonych decyzji; w razie rozbieżności zdania doradcy zawodowego z planami rodzica i dziecka sytuacja wymaga taktu oraz wyrozumiałości – wskazane jest wówczas

skorzystanie przez rodzica z pomocy niezależnego specjalisty, np. z poradni psychologiczno-pedagogicznej;

- **rozbieżnościami w pomysłach** (dziecka i rodziców) odnośnie do kontynuowania przez dziecko nauki i wyboru zawodu, a także **sprzecznością** preferowanej przez nich opcji **z sugestiami nauczycieli, wychowawców czy innych szkolnych specjalistów** – w takiej sytuacji doradca powinien wejść w rolę mediatora, ustalić możliwe kompromisy, w razie potrzeby skorzystać z usług niezależnego specjalisty spoza szkoły;
- **brakiem pomysłów (dziecka i rodziców) odnośnie do kontynuowania nauki i wyboru zawodu** – w takiej sytuacji doradca zawodowy wspólnie z dzieckiem i rodzicem inicjuje proces doradczy, tj.: diagnozuje, proponuje zawód lub spektrum zawodów, planuje ścieżkę edukacyjno-zawodową.

W każdej z powyższych sytuacji doradca zawodowy jest zobligowany do uwzględnienia planów, potrzeb i zainteresowań ucznia, ale także – jego faktycznych możliwości. Rozmowa doradcza ma na celu skonfrontowanie marzeń i planów z realnymi możliwościami psychofizycznymi.

Proces doradztwa zawodowego winien być poprzedzony tzw. diagnozą środowiska rodzinnego. Pozyskane przez doradcę informacje o rodzinie pozwolą nie tylko lepiej poznać i zrozumieć wybory ucznia, lecz także przeprowadzić rozmowę doradczą z nim samym i jego rodzicami, również z myślą o poszukiwaniu dla niego alternatywnych ścieżek rozwoju.

Tabela 2. Wpływ środowiska rodzinnego na wybór ścieżki edukacyjno-zawodowej ucznia

Środowisko rodzinne	Uwarunkowania
Warunki materialne	Dobre warunki materialne rodziny umożliwiają dziecku wydłużenie czasu na naukę; złe warunki materialne mogą powodować, że dziecko szybko musi zdobyć zawód, usamodzielnic się, a czasami także finansowo wspierać rodzinę.
Stosunek do edukacji	Jeżeli dla rodziny nauka jest ważna, to dziecko ma motywację, aby ją kontynuować. Jeżeli rodzina ma do niej stosunek lekceważący, także dziecko nie chce się uczyć, nawet jeżeli ma ku temu możliwości.
Aspiracje	Ważne, aby aspiracje rodziny były zbieżne z możliwościami dziecka: zbyt wysokie aspiracje rodziny wpływają na ustawicznie niezaspokojoną potrzebę sukcesu dziecka, a w konsekwencji – na deprivację jego potrzeb; zbyt niskie aspiracje rodziny pozbawiają dziecko należnego wsparcia i osłabiają jego motywację do nauki.

Środowisko rodzinne	Uwarunkowania
Wartości względem pracy	Jeżeli dla rodziny jest ważne, aby przyszła praca dziecka była dla niego ciekawa i zgodna z jego zainteresowaniami, będzie wspierała wybory dziecka. Jeżeli dla rodziny najważniejsze są zarobki, to one staną się głównym argumentem przy wyborze zawodu.
Plany na przyszłość, zwłaszcza w odniesieniu do dzieci z niepełnosprawnościami oraz innymi dysfunkcjami rozwojowymi i zdrowotnymi	Ważne, czy rodzina widzi swoje dziecko w roli pracownika. Jeżeli tak, to wspiera je w nauce, mentalnie przygotowuje do zdobycia zawodu i rozpoczęcia pracy.

Źródło: Opracowanie własne autorki

W doradztwie zawodowym szczególną uwagę zwrócić należy na uczniów z niepełnosprawnością oraz przewlekle chorych, którzy posiadają orzeczenie o niepełnosprawności lub o stopniu niepełnosprawności wydane przez miejskie lub powiatowe zespoły orzecznicze. Te dwie grupy uczniów wymagają specjalnego podejścia i wsparcia, aby umożliwić im pełne uczestnictwo w życiu zawodowym.

Doradztwo dla uczniów wymagających szczególnej uwagi:

1. Uczniowie z niepełnosprawnością

W przypadku uczniów z niepełnosprawnością istotne jest zapewnienie im równych szans na rozwój zawodowy poprzez odpowiednie dostosowanie środowiska pracy oraz programów szkoleniowych. Doradcy zawodowi dodatkowo pomagają w poszukiwaniu takich stanowisk pracy, które są przyjazne dla osób z niepełnosprawnością oraz w negocjowaniu indywidualnych dostosowań i udogodnień w miejscu pracy.

2. Uczniowie przewlekle chorzy

Uczniowie z przewlekłymi chorobami często wymagają wsparcia w zarządzaniu swoim stanem zdrowia w kontekście wykonywania określonego zawodu. Lekarz medycyny pracy odgrywa tu kluczową rolę, oceniając ich zdolność do wykonywania pracy w zależności od charakteru choroby oraz jej wpływu na wykonywanie obowiązków zawodowych. Doradcy zawodowi mogą wspierać tę grupę uczniów w poszukiwaniu zawodów lub miejsc pracy, które będą odpowiednie dla ich stanu zdrowia oraz w negocjowaniu elastycznych warunków zatrudnienia, umożliwiających skuteczne radzenie sobie z chorobą.

Współpraca między doradcą zawodowym, lekarzem medycyny pracy a uczniami oraz ich rodzinami jest kluczowa dla zapewnienia dwóm ww. grupom uczniów odpowiedniego wsparcia i możliwości rozwoju zawodowego. Gwarantuje włączenie zawodowe oraz otwarte i przyjazne dla wszystkich środowisko pracy.

Dodatkowe informacje o dziecku przydatne dla doradcy:

- Czy dziecko posiada orzeczenie o niepełnosprawności lub o stopniu niepełnosprawności, wydane przez powiatowy lub miejski zespół ds. orzekania o niepełnosprawności?
- Czy dziecko jest pod opieką poradni specjalistycznej, a jeśli tak, to z jakiego powodu?
- Czy dziecko na stałe przyjmuje leki?
- Czy dziecko przebywało w szpitalach, sanatoriach, specjalistycznych placówkach służby zdrowia, a jeśli tak, to z jakiego powodu?
- Czy dziecko dobrze widzi, ma wadę wzroku, przechodziło jakieś choroby bądź urazy wzroku, czy nosi okulary?
- Czy dziecko dobrze słyszy, przechodziło choroby uszu, nosi aparat słuchowy, korzysta z aparatów ułatwiających przewodzenie dźwięków (np. FM)?
- Czy dziecko ma problemy z komunikacją werbalną – jeśli tak, to jakiego rodzaju, jak się porozumiewa z innymi?
- Czy dziecko jest sprawne fizycznie, czy stwierdzono u niego skrzywienie kręgosłupa, płaskostopie, czy ma problemy z utrzymaniem równowagi, czy jego waga i wzrost odbiegają od normy wiekowej?
- Czy dziecko jest alergikiem – jeśli tak, na co jest uczulone, jakie są objawy ewentualnej alergii?
- Czy dziecko ma problemy zdrowotne związane z pracą narządów wewnętrznych, (np. płuc, serca, układu moczowego, wątroby, układu pokarmowego)?
- Czy dziecko ma problemy emocjonalne, cierpi na depresję, miewa drgawki, omdlenia, bóle głowy, zaburzenia snu lub jęka się?
- Czy dziecko często się przeziębia, ma infekcje górnych dróg oddechowych: długotrwały kaszel, długotrwały katar, duszności, łzawienie oczu?
- Jak przebiegała ścieżka edukacyjna dziecka, czy np. było ono objęte indywidualnym nauczaniem, a jeśli tak, to z jakiego powodu?
- Inne informacje, odnoszące się do stanu zdrowia i związanego z tym funkcjonowania dziecka, które rodzice chcieliby przekazać⁵.

Odpowiedzi na powyższe pytania pomogą doradcy zawodowemu właściwie ukierunkować wsparcie ucznia, który napotyka trudności w swobodnym wyborze zawodu.

W edukacji włączającej współpraca doradcy zawodowego z nauczycielami, wychowawcami, innymi specjalistami oraz rodzicami jest ściśle uregulowana w odniesieniu do uczniów z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego, ale powinna stanowić standard względem wszystkich uczniów.

⁵ Rafał-Luniewska J., (2022), [Doradztwo zawodowe dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi](#), Warszawa: ORE [dostęp: 1.09.2024].

Zadaniem doradcy zawodowego jest uczestnictwo w pracach zespołu ds. specjalnych potrzeb danego ucznia i w opracowywaniu zarówno wielospecjalistycznych ocen poziomu funkcjonowania uczniów (WOPFU), jak i ich indywidualnych programów edukacyjno-terapeutycznych (IPET). W programach tych muszą znaleźć się stosowne zapisy dotyczące zajęć z zakresu doradztwa zawodowego oraz zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu, a prowadzonych w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej⁶, których dany uczeń potrzebuje – informujące, w jakiej formie i jakimi metodami należy je prowadzić.

Proponowane zapisy w IPET mogą brzmieć następująco:

- Uczeń bierze udział we wszystkich zajęciach z zakresu doradztwa zawodowego razem ze swoim zespołem klasowym.
- Dodatkowo uczeń uczestniczy w indywidualnych spotkaniach z doradcą zawodowym w wymiarze minimum 4 godzin w roku szkolnym w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej.
- Rodzice ucznia biorą udział w spotkaniu zorganizowanym dla rodziców tych uczniów, którzy mają orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego.
- Rodzice ucznia, w miarę potrzeb, biorą udział w indywidualnych spotkaniach z doradcą zawodowym.

⁶ Rozporządzenie MEN z dnia 9 sierpnia 2017 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym, §6, pkt I, ust. 5, Dz.U. z 2017 r., poz. 1578, t.j.

III. Poradnictwo i konsultacje dla uczniów oraz włączanie uczniów w działania

Rolą doradcy zawodowego w szkole włączającej jest wsparcie rozwoju każdego ucznia, adekwatnie do jego predyspozycji i potrzeb.

Rozwój zawodowy ucznia obejmuje:

- poznanie siebie;
- poznanie zawodów, zawodów pomocniczych, możliwych do wykonywania w przyszłości czynności zawodowych;
- konfrontację posiadanej wiedzy i możliwości z wymaganiami danego zawodu, zawodu pomocniczego czy planowanych czynności zawodowych;
- określenie drogi prowadzącej do zdobycia wybranego zawodu, zawodu pomocniczego czy wykonywania czynności zawodowych, ustalenie sposobów poszukiwania pracy.

Ponadto doradca zawodowy wypracowuje u uczniów umiejętności radzenia sobie ze zmianami zachodzącymi w środowisku i na rynku pracy, aby byli oni przygotowani na konieczność ewentualnej zmiany pracy, a także – na przyuczenie się do nowego zawodu. Poradnictwo i konsultacje, zwłaszcza o charakterze indywidualnym, są tym, czego uczniowie potrzebują i czego oczekują od szkolnego doradcy zawodowego. W tym zakresie również wskazana jest współpraca doradcy z nauczycielami i ze szkolnymi specjalistami, zwłaszcza w aspekcie pomocy uczniowi w poznawaniu samego siebie, swoich mocnych i słabych stron, zainteresowań, a także sposobów radzenia sobie z trudnościami czy porażkami.

Aby sprostać zadaniom, doradca zawodowy powinien:

- 1. Rozmawiać z uczniami, słuchać ich, dowiadywać się od nich, co sądzą o sobie, jakie mają zainteresowania, potrzeby, plany na przyszłość, co utrudnia im zaspokajanie potrzeb edukacyjnych, rozwojowych i zawodowych.** W ten sposób można pomóc każdemu z uczniów przeprowadzić realną samoocenę, pobudzić do refleksji, a także przygotować do wzięcia odpowiedzialności za własny rozwój. Poniżej zamieszczono przykładową ankietę zawierającą pytania dla uczniów.

Ankieta

Jakim człowiekiem jesteś?

- Jakimi trzema słowami możesz opisać siebie jako człowieka?
- Jakie są twoje mocne strony i dlaczego tak uważasz? (W czym jesteś dobry?)

- Jakie są twoje słabe strony i dlaczego tak uważasz? (Co sprawia Ci szczególną trudność?)
- Co lubisz robić?
- Czego nie lubisz robić?
- Czym się interesujesz?
- Jak rozwijasz swoje zainteresowania?
- Jak spędzasz swój wolny czas poza szkołą?
- Jak radzisz sobie ze stresem?
- Jaki masz charakter?

Jaką uczennicą / jakim uczniem jesteś?

- Jakimi trzema słowami możesz opisać siebie jako uczennicę/ucznia?
- Jakich przedmiotów nie lubisz się uczyć i dlaczego?
- Czy jesteś punktualna/punktualny?
- Jakie znasz sposoby przygotowania się do lekcji (praca domowa, nauka przed klasówką)?
- Jak oceniasz swoją kulturę osobistą?

Dokąd zmierzasz?

- Kim chciałabyś/chciałbyś zostać w przyszłości i dlaczego?
- Czy wiesz, jak to zrobić?
- Od kogo oczekujesz pomocy i jakiej?

Powyższą ankietę uczeń może wypełnić samodzielnie. Warto jednak wspólnie z uczniem ją przeanalizować i doprecyzować. Uczniowie, którzy nie lubią pisać, mogą wypełniać ankietę wspólnie z doradcą zawodowym (uczeń mówi, a doradca zapisuje), a przy tym jednocześnie ją analizować. Należy poinformować wszystkich uczniów, że nie ma złych odpowiedzi i że wszystkie są bardzo ważne, zarówno dla doradcy, jak i dla niego samego. Zawsze też odpowiedzi na pytania, zawarte w takiej lub podobnej ankiecie, powinny zostać omówione z doradcą – nie można pozostawić ich bez komentarza.

- 2. Uświadamiać, że ludzie się różnią nie tylko pod względem wyglądu, sprawności fizycznej, pracy analizatorów czy możliwości poznawczych, lecz także zdolności do rozwiązywania problemów.** Współcześnie inteligencji nie należy utożsamiać z sukcesem edukacyjnym, lecz przede wszystkim – ze zdolnością poszukiwania efektywnych rozwiązań. Warto więc skorzystać z klasyfikacji rodzajów inteligencji Howarda Gardnera, by pomóc uczniowi określić, który z nich jest mu najbliższy. Pomocne mogą okazać się:

Kwestionariusz Wielorakiej Inteligencji⁷, Test Uzdolnień Wielorakich⁸ czy Skala Zdolności Specjalnych⁹. Można również wraz z uczniem przeanalizować jego zdolności i umiejętności pod kątem wyboru zawodu w przyszłości. Takie spojrzenie na samego siebie okaże się szczególnie istotne w przypadku tych uczniów, którzy doświadczają trudności w nauce.

Tabela 3. Rodzaje inteligencji i odpowiadające im predyspozycje oraz adekwatne zawody

Rodzaj inteligencji	Charakterystyka osoby z rozwiniętą inteligencją danego rodzaju	Odpowiedni zawód
lingwistyczna	potrafi dobrze pisać, opowiadać, słuchać, rozwiązywać krzyżówki, uczyć się języków itp.	pisarz, poeta, dziennikarz, przywódca
logiczno-matematyczna	dostrzega związki przyczynowo-skutkowe, rozwiązuje łamigłówki logiczne, dobrze czuje się w świecie liczb itp.	przedstawiciel nauk ścisłych, detektyw, prawnik, księgowy
wizualno-przestrzenna	potrafi korzystać z map, diagramów i tabel, ma rozwiniętą wyobraźnię, lubi zabawy konstrukcyjne itp.	architekt, malarz, rzeźbiarz, nawigator, strateg, murarz
muzyczna	lubi muzykę, ma poczucie rytmu, ma zdolności do gry na instrumencie itp.	kompozytor, dyrygent, piosenkarz, producent instrumentów muzycznych, operator dźwięku, prezenter muzyczny
fizyczno-kinestetyczna	lubi wycieczki, dba o rozwój fizyczny, ma zdolności manualne itp.	tancerz, aktor, sportowiec, mechanik, instruktor fitness, trener personalny, choreograf
interpersonalna	lubi być wśród ludzi, rozmawiać i dyskutować z nimi, robić coś razem itp.	nauczyciel, polityk, menedżer, sprzedawca, psycholog, barman
intrapersonalna	lubi czytać i przeglądać czasopisma, lubi pracować indywidualnie, ma dużą motywację do własnego rozwoju itp.	filozof, poeta, informatyk, analityk

Źródło: Opracowanie własne autorki na podstawie: Gardner H., (2002), *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, Poznań: Media Rodzina.

⁷ [Kwestionariusz Wielorakiej Inteligencji](#) [dostęp: 20.09.2021].

⁸ [Test Uzdolnień Wielorakich](#) [dostęp: 20.09.2021].

⁹ [Skala Zdolności Specjalnych](#) [dostęp: 20.09.2021].

Dodatkowo można zaproponować uczniom, aby po zapoznaniu się cechami charakterystycznymi dla danego rodzaju inteligencji, próbowali dopasować do niej zawód.

- 3. Pomagać uczniom adekwatnie rozpoznać własne preferencje zawodowe,** aby mogli trafnie wybrać kierunek, w którym powinni się rozwijać. W tym celu można skorzystać z narzędzi diagnostycznych, dostępnych na „rynku zawodoznawczym”. Uczniowie lubią wypełniać różnego rodzaju kwestionariusze, ankiety, testy i quizy opisujące ich samych. Te dostępne na stronach internetowych, najczęściej darmowe, służą do rozpoznawania zainteresowań, dokonywania autoanalizy, pomagają w sporządzaniu planów na przyszłość. Uzyskane wyniki opisujące bezwzględnie wymagają wyjaśnień, uszczegółowienia i określenia warunków „powodzenia w realizacji celów” – do czego niezbędne okazuje się spotkanie ucznia z doradcą zawodowym.

Dostępne narzędzia diagnostyczne¹⁰:

- **„Diaprezamus”** – narzędzie umożliwiające badanie predyspozycji oraz zainteresowań zawodowych młodzieży uczącej się w ostatnich klasach szkoły podstawowej i w szkole ponadpodstawowej;
- **„Młodzieżowy Kwestionariusz Zainteresowań Zawodowych”** – narzędzie służące do diagnozy i autodiagnozy zainteresowań zawodowych uczniów ostatnich klas szkoły podstawowej oraz młodzieży szkół ponadpodstawowych;
- **„Vademecum Talentu”** – narzędzie ułatwiające gromadzenie i porządkowanie informacji związanych z rozwojem zawodowym ucznia (szkoły podstawowej i ponadpodstawowej) oraz z przygotowaniem planów jego kariery zawodowej i kontrolowaniem ich realizacji;
- **„Wsparcie metodyczne procesu rozpoznawania predyspozycji zawodowych uczniów”** – narzędzie diagnostyczne, umożliwiające badanie predyspozycji oraz zainteresowań zawodowych młodzieży uczącej się (uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych);
- **„Wybieram zawód”** – narzędzie wspierające rozpoznawanie predyspozycji i zainteresowań zawodowych powstałe z myślą o uczniach szkół podstawowych i ponadpodstawowych, zawierające materiały metodyczne dla uczniów, rodziców, doradców zawodowych, pedagogów i nauczycieli;
- **„Poznaj swoje zainteresowania”** – pakiet narzędzi diagnostycznych i materiałów metodycznych wspierających planowanie ścieżki edukacyjnej dzieci i młodzieży (od szkoły podstawowej do ponadpodstawowej);

¹⁰ Zob. [Narzędzia diagnostyczne dla doradców zawodowych](#) [dostęp: 20.09.2021].

- **„QUO VADIS?”** – narzędzie oraz pakiet materiałów metodycznych do diagnozy predyspozycji, zainteresowań zawodowych i uzdolnień przedsiębiorczych uczniów lub słuchaczy;
- **„Kotwice kariery”** – pakiet materiałów zawierający filmy, zestawy ćwiczeń i narzędzi umożliwiające rozpoznawanie predyspozycji zawodowych i planowanie kariery w przyszłości;
- **„Poznaj swoje predyspozycje zawodowe »Zamek«”** – pakiet materiałów zawierających narzędzia do diagnozy predyspozycji zawodowych dla uczniów, nauczycieli, specjalistów i szkolnych doradców zawodowych;
- **„Rozpoznawanie predyspozycji zawodowych i zainteresowań – życiowym drogowskazem dla młodzieży”** – pakiet materiałów dla uczniów ostatnich klas szkół podstawowych i pierwszych klas szkół ponadpodstawowych, a także dla ich rodziców i nauczycieli;
- **„ACHTNICH”** – narzędzie służące do pomiaru kompetencji zawodowych młodzieży i osób dorosłych;
- **„Wstępna Orientacja Zawodowa WOZ”** – komputerowy program wspomagający pracę szkolnego doradcy zawodowego, pozwalający na szybką, a zarazem wieloaspektową ocenę preferencji ucznia, związanych z wyborem zawodu, z uwzględnieniem zainteresowań, kompetencji społecznych i cech temperamentu uczniów ostatnich klas szkoły podstawowej i ponadpodstawowej.

Większość uczniów, zwłaszcza po wyjaśnieniu im instrukcji, potrafi samodzielnie skorzystać z danego narzędzia diagnostycznego. Niektórzy mogą jednak potrzebować pomocy: w zakresie wykonawczym (w wypełnianiu kwestionariusza) lub poznawczym (w prawidłowym zrozumieniu kierowanych do nich pytań).

Dla uczniów z niepełnosprawnościami, w tym niepełnosprawnością intelektualną, czy uczniów ze spektrum autyzmu dostępne są następujące narzędzia:

- **„Labirynt zawodów”** – niewerbalny test predyspozycji i zainteresowań zawodowych, przydatny dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych z niepełnosprawnością intelektualną, z trudnościami w czytaniu, pisaniu, komunikacji werbalnej, z uszkodzeniem słuchu¹¹;
- **„Skala przystosowania do sytuacji pracy osób z niepełnosprawnością umysłową”** oraz **„Inwentarz preferencji czynności zawodowych osób z niepełnosprawnością umysłową”** – dostępne w wersji papierowej i elektronicznej, przeznaczone dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną¹²;

¹¹ [„Labirynt zawodów”](#) – materiał na portalu Doradztwo zawodowe prowadzonym przez Ośrodek Rozwoju Edukacji [dostęp: 20.09.2021].

¹² [Program „Jestem dorosły – chcę pracować”](#) [dostęp: 20.09.2021].

- **„Profil umiejętności zawodowych i społecznych TEACCH – TTAP”** – narzędzie do wykonywania testów kompetencji zawodowych osób z autyzmem i innymi całościowymi zaburzeniami rozwoju¹³.

4. Pomóc uczniom w poznawaniu zawodów (także zawodów pomocniczych), aby mogli wybrać kierunek mieszczący się w obszarach ich zainteresowań i realnych możliwości.

Poznanie przez każdego ucznia konkretnego zawodu, zawodu pomocniczego lub czynności zawodowych powinno odbywać się w następującej kolejności:

- ustalenie zainteresowań zawodowych w odniesieniu do określonej branży (np. administracja, budownictwo, elektryka i motoryzacja, gastronomia i przetwórstwo żywności, hotelarstwo i konserwacja budynków, produkcja i rzemiosło, rolnictwo i ogrodnictwo, opieka, transport i gospodarka magazynowa, usługi, informatyka);
- nazwa zawodu, zawodu pomocniczego lub czynności zawodowych;
- opis stanowiska pracy (np. charakterystyka obszaru działania, warunki i miejsce pracy, narzędzia potrzebne do jej wykonania);
- wyszczególnienie czynności zawodowych (podanie konkretnych czynności, które wykonuje osoba na danym stanowisku);
- określenie predyspozycji zawodowych i oczekiwanych cech dotyczących: stanu zdrowia, kwalifikacji i umiejętności, charakteru;
- ustalenie przeciwwskazań: zdrowotnych oraz innych, m.in. poznawczych czy społecznych (np. bardzo słaba koncentracja uwagi czy niechęć do pracy grupowej);
- ustalenie możliwości zatrudnienia: w małych i dużych przedsiębiorstwach państwowych, prywatnych, na otwartym rynku pracy oraz w zakładach pracy chronionej, jak również w ramach własnej działalności gospodarczej itp.;
- wskazanie sposobów zdobycia zawodu (wybór odpowiedniej szkoły, ukończenie kursu, odbycie praktyk);
- inne informacje, np.: zarobki, czas pracy, formy pracy (etat, umowa cywilnoprawna).

Przykład: prezentacja czynności zawodowych wykonywanych przez pomoc kuchenną, przygotowana z uczennicą z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym, w celu zapoznania tej uczennicy z konkretnym zawodem¹⁴.

¹³ [Profil umiejętności zawodowych i społecznych TEACCH – TTAP](#) [dostęp: 20.09.2021].

¹⁴ Opracowanie zbiorowe, (2015), *Katalog czynności zawodowych*, Warszawa: Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, s. 227–236.

Tabela 4. Katalog czynności zawodowych pomocy kuchennej

Gastronomia i przetwórstwo żywności – pomoc kuchenna	Czynności zawodowe
opis stanowiska pracy	– wykonuje różne czynności związane z przygotowaniem produktów spożywczych, z których później kucharz będzie przygotowywał posiłki – do jej obowiązków należy utrzymywanie pomieszczenia kuchennego, naczyń i urządzeń w czystości – musi dbać o własną higienę, o czystość rąk – pracuje w odzieży ochronnej: w fartuchu, w rękawiczkach, w odpowiednim obuwiu i w czepku chroniącym włosy – korzysta ze specjalistycznych narzędzi, w tym noży i obieraczek, oraz urządzeń mechanicznych, np. miksera – jej praca polega na pomaganiu innym osobom zatrudnionym w kuchni
czynności zawodowe	– przygotowywanie i ważenie potrzebnych produktów – obieranie warzyw – rozdrabnianie produktów (szatkowanie, mielenie) – przygotowywanie sałatek – przygotowywanie kanapek – przygotowywanie sosów – przygotowywanie ciast – oliwienie patelni i smażenie produktów – przygotowywanie soków – obsługa urządzeń kuchennych – doprowadzanie potraw – nakładanie (porcjowanie) posiłków – zmywanie i segregowanie naczyń – polerowanie sztućców – zawijanie sztućców w serwetki
predyspozycje zawodowe	– sprawność manualna – dobry wzrok – umiejętność czytania ze zrozumieniem – umiejętność liczenia – znajomość miar i wag
przeciwwskazania	– alergie – wady kręgosłupa – brak sprawności fizycznej i ruchowej – nadwrażliwość na zapachy
możliwość zatrudnienia	– restauracje, bary, bufety – stołówki szkolne, pracownicze, szpitalne – kuchnie w ośrodkach wypoczynkowych – zakłady aktywności zawodowej (ZAZ) zatrudniające osoby niepełnosprawne
zdobycie umiejętności	– ukończenie szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy
inne informacje	– czynności mogą być wykonywane w różnych porach dnia wskazanych przez osobę kierującą

Źródło: Opracowanie własne autorki na podstawie: Opracowanie zbiorowe, (2015), *Katalog czynności zawodowych*, Warszawa: Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, s. 227–236.

Poziom przekazywanych/opracowywanych informacji o danym zawodzie trzeba dostosować do poznawczych i percepcyjno-motorycznych możliwości każdego z uczniów. Uczniowie o dużym potencjale psychofizycznym mogą wybrany przez siebie zawód opisać szeroko, z detalami, zaś uczniowie o mniejszych możliwościach intelektualnych, w odniesieniu do przedstawiania zawodu pomocniczego – w sposób prostszy i bardziej schematyczny lub posiłkując się ilustracjami. Należy jednak zachęcać uczniów do samodzielności w wyszukiwaniu informacji o zawodach.

Polecaną pomocą w tym zakresie jest Mapa Karier – interaktywne narzędzie dostępne w dwóch wersjach:

- [Miasto Zawodów](#) (przeznaczone dla dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, dzięki formie graficznej umożliwiające im zapoznanie się z instytucjami i z zawodami, które są z nimi związane),
- [Ścieżki Kariery](#) (dla starszych dzieci i młodzieży, zawierające opisy różnych zawodów, podające istotne wymagania i umiejętności, zawierające aktualizowane statystyki dotyczące rynku pracy, określające czas nauki niezbędny do uzyskania zawodu, jak również możliwe zarobki)¹⁵.

Prowadzenie przez ucznia tzw. teczki kariery zawodowej lub portfolio

Portfolio toteczka (także w sensie dosłownym lub np. segregator) prezentująca dokonania danej osoby lub firmy, np. plik zawierający próbki, przykłady i wizerunki wykonanych, kompletnych prac, mogących być podstawą do oceny jej umiejętności, zdolności do pracy na danym stanowisku lub wykonania danego zadania¹⁶. W odniesieniu do ucznia objętego doradztwem zawodowym wskazane jest skonstruowanie przez niego (i dla niego) takiej teczki kariery. Może ona odzwierciedlać poznawanie przez ucznia samego siebie i zawodów, pobudzać jego aktywność, ciekawość, przygotować do planowania własnej przyszłości. Oczywiście taką teczkę można tworzyć w wersji papierowej, ale także w wersji elektronicznej – najlepiej w takiej formie, która będzie dla ucznia ciekawsza i możliwa do samodzielnego prowadzenia.

Teczkę kariery należy podzielić na sekcje, by zbierać tam różne informacje, np.:

- **informacje o mnie** – dotyczące zainteresowań, preferencji zawodowych, rodzaju inteligencji, preferencji sensorycznych odnoszących się do procesu uczenia się i innych cech ucznia (ankiety, kwestionariusze, wywiady, testy);
- **informacje o zawodach** – odnoszące się do tych omawianych podczas indywidualnych spotkań z doradcą, w ramach zajęć w klasie prowadzonych przez doradcę zawodowego czy w trakcie warsztatów z wychowawcą;

¹⁵ [Mapa Karier](#) [dostęp: 20.09.2021].

¹⁶ [Moje portfolio](#) [dostęp: 20.09.2021].

- **informacje o szkołach i placówkach** – związane z możliwościami kontynuowania edukacji, uzyskane podczas udziału w dniach otwartych szkół, w trakcie wizyt odbywanych tam razem z całą klasą czy z rodzicami (np. ulotki).
- **informacje o lokalnych przedsiębiorstwach, zakładach** – dane na temat ewentualnych miejsc pracy uzyskane podczas wycieczek zawodoznawczych i wizyt (np. zdjęcia, opisy);
- **informacje dotyczące poszukiwania pracy** – dane dotyczące miejsc, placówek świadczących pomoc w szukaniu pracy, uzyskane od doradcy zawodowego, także podczas wizyt (np. otrzymane materiały, adresy, numery telefonów, strony internetowe);
- **informacje o przedsięwzięciach związanych z doradztwem zawodowym** – pamiątki ze spotkań z ciekawymi ludźmi, z konferencji, z targów kariery czy tzw. tygodnia zawodowca oraz z innych lokalnie organizowanych akcji;
- **decyzje i plan realizacji** – tworzenie konkretnych planów rozwijania kompetencji i uzyskiwania kwalifikacji odnośnie do wybieranych czy preferowanych zawodów.

Teczka kariery, wykonywana samodzielnie przez ucznia, jest jednocześnie formą efektywnego włączania go w działania z zakresu zawodoznawstwa (najpierw pod kierunkiem wychowawcy klasy, a następnie doradcy zawodowego). Pokazuje długotrwały proces doradczy, może stanowić swego rodzaju pamiątkę działań ucznia na rzecz planowania swojej kariery zawodowej.

IV. Prowadzenie zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu

Prócz indywidualnych porad i konsultacji doradca zawodowy prowadzi zajęcia w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej (dla wszystkich uczniów z klas I–VIII szkół podstawowych i ze wszystkich klas szkół ponadpodstawowych), jak również w myśl art. 109 ustawy *Prawo oświatowe*¹⁷, w którym zajęcia z doradztwa zawodowego zaliczono do podstawowych form dydaktyczno-wychowawczych wszystkich typów szkół. Są one organizowane dla uczniów klas VII i VIII szkół podstawowych, branżowej szkoły I stopnia, liceum ogólnokształcącego i technikum – niezależnie od pomocy udzielanej uczniom w wyborze kierunku kształcenia i zawodu w ramach zajęć z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Zajęcia z doradztwa zawodowego są realizowane w wymiarze minimum 10 godzin w ciągu roku lub mogą być grupowane i przeprowadzone w ciągu jednego roku szkolnego w wymiarze wielokrotności godzin przewidzianych na dany cykl kształcenia¹⁸. Powinny uwzględniać zróżnicowanie potrzeb wspólnie uczącej się grupy rówieśników i opierać się na rozpoznaniu mocnych stron, predyspozycji, zainteresowań i uzdolnień uczniów. Rolą doradcy zawodowego jest wzmacnianie wiedzy uczniów w zakresie planowania ścieżki kształcenia i wyboru zawodu.

W odniesieniu do pracy w grupie zróżnicowanej wszyscy uczniowie z klas I–VI powinni uczestniczyć w zajęciach ułatwiających im wybór kształcenia i zawodu w przyszłości. Są to zajęcia o charakterze ogólnorozwojowym.

Podczas zajęć uczniowie:

- określają zainteresowania zarówno swoje, jak i innych,
- poznają znaczenie pracy oraz różne zawody, które ludzie mogą wykonywać w celach zarobkowych,
- rozpoznają własne style uczenia się oraz wskazują przedmioty szkolne i dziedziny, których lubią się uczyć,
- uczą się samodzielnie korzystać z różnych źródeł wiedzy,
- snują plany edukacyjno-zawodowe (wstępne – nieustrukturalizowane).

W klasach VII i VIII szkoły podstawowej doradztwo zawodowe przygotowuje do wyboru szkoły ponadpodstawowej zgodnie z zainteresowaniami, predyspozycjami i możliwościami każdego ucznia.

¹⁷ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku *Prawo oświatowe*, art. 26a, pkt. 1, Dz.U. z 2021 r., poz. 1082, t.j.

¹⁸ Załącznik nr 1 do *Rozporządzenia MEN z dnia 3 kwietnia 2019 roku w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół*, Dz.U. z 2019 r., poz. 639, z późn. zm.

Zgodnie z *Ustawą o systemie oświaty* (art. 44c) i *Rozporządzeniem MEN z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych* (§2) **nauczyciel zobowiązany jest do indywidualizowania pracy z uczniami i uwzględniania ich potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych**¹⁹. Obowiązek ten spoczywa również na doradcach zawodowych pracujących z grupami zróżnicowanymi pod względem potrzeb. Doradztwo zawodowe powinno być zindywidualizowane – dostosowane do potrzeb i możliwości każdego z uczniów.

Przykładowy scenariusz zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu dla klasy VIII szkoły podstawowej

Temat: Poznajemy mniej popularne zawody

Cel ogólny: zaciekawienie uczniów czynnościami, którymi człowiek może się zajmować zawodowo.

Cele dydaktyczne: uczniowie poznają kilka nowych oraz rzadziej wybieranych zawodów, a także związane z nimi zadania zawodowe.

Cele kompetencyjne: współdziałanie w grupie (uczniowie pełnią w niej różne funkcje); wyzwalanie emocji w artystycznym działaniu.

Cele praktyczne: uczniowie uczą się wyszukiwania informacji w internecie.

Pomoce dydaktyczne: wydrukowane i wycięte karteczki z nazwami zawodów oraz z ich opisami, papier pakowy, klej, flamastry, telefony komórkowe lub indywidualne tablety.

Uwaga: w trakcie opisywanych zajęć uczniowie poznają zawody, których nazwy są mniej znane i które obecnie są rzadko wykonywane lub – jako nowe – dopiero stają się popularne (np.: ludwisarz, barista, gemmolog, groomer, arborysta).

Przebieg zajęć:

- Uczniowie zostają podzieleni na grupy (zgodnie ze swymi preferencjami lub losowo), każda grupa wybiera swojego szefa i zewnętrznego reprezentanta.
- Każda grupa otrzymuje karteczki z nazwami zawodów i ich opisami, duży arkusz papieru pakowego, klej i flamastry.

¹⁹ *Rozporządzenie MEN z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych*, Dz.U. z 2019 r., poz. 373 z późn. zm.

- Lider grupy rozdziela karteczki z nazwami zawodów wszystkim członkom, karteczki z opisami zawodów leżą na środku stolika, przy którym dana grupa pracuje.
- Każdy członek grupy musi dopasować do swojej nazwy zawodu jego opis, a poprawność tej nazwy sprawdza z jego opisem w internecie (w tym celu korzysta z telefonu komórkowego lub tabletu).
- Każda grupa przykleja na papierze karteczki z nazwami zawodów i ich opisami tak, aby opisy zawodów były przyporządkowane ich nazwom, możliwe jest wykorzystanie flamastrów i innych materiałów plastycznych – efekt pracy grupy powinien być oryginalny i nieszablony.
- Reprezentant każdej grupy przedstawia efekty jej pracy pozostałym grupom.

Komentarz

Poniżej zamieszczono propozycje dostosowań do potrzeb i możliwości poszczególnych uczniów:

- Uczniowie, którzy słabo czytają lub nie potrafią czytać, powinni uzyskać pomoc w odczytaniu nazwy zawodu i opisu (od doradcy zawodowego albo od innego członka grupy).
- Należy się upewnić, czy poszczególni uczniowie usłyszeli i zrozumieli polecenie – np. prosząc o powtórzenie polecenia lub wyjaśnienie go swoimi słowami.
- Gdy uczniowie mają niesprawne lub mało sprawne ręce, można przygotować dla nich większe karteczki, podobnie jak dla uczniów z dysfunkcją wzroku (jeżeli zachodzi taka potrzeba).
- Dla ucznia niewidomego nazwa zawodu i z jego opis powinny zostać zapisane w brajlu.
- W zajęciach może brać udział uczeń z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim (dla niego nazwy różnych zawodów także będą ciekawe, nawet jeżeli ich nie zapamięta), a także uczeń z głębszym stopniem niepełnosprawności intelektualnej (jeżeli nie potrafi czytać i dopasować nazwy zawodu do jego opisu, może brać udział w zajęciach jako tzw. wykonawca, który przykleja karteczki w wyznaczonych do tego miejsca – jest wówczas potrzebne dyskretne przypomnienie nauczyciela skierowane do lidera grupy, aby wyznaczył on konkretne zadania dla danego ucznia).
- Można wykorzystać inne dostosowania, jeżeli okażą się niezbędne dla pełnego udziału każdego z uczniów klasy w pracach grupowych.

Tabela 5. Czy mam szansę na pracę zawodową w przyszłości? (Analiza SWOT)

Mocne strony	Słabe strony	Szanse	Zagrożenia
duże możliwości poznawcze	bariery architektoniczne (poruszanie się na wózku inwalidzkim)	art. 27 <i>Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych</i>	konieczność dostosowania miejsca pracy przez pracodawcę
sprawną prawą ręką	brak płynności w mówieniu	coraz więcej osób z niepełnosprawnością podejmujących pracę	słaba prezentacja na rozmowie kwalifikacyjnej z powodu trudności z mówieniem
dobrą umiejętność posługiwania się prawą ręką podczas pracy na komputerze	nieśmiałość	zwolnienie z opłat PFRON dla pracodawcy zatrudniającego osobę z niepełnosprawnością	ograniczona liczba zawodów ze względu na niepełnosprawność
zainteresowania plastyczne; duże wsparcie i pomoc rodziny (emocjonalna i materialna)	brak formalnych kwalifikacji	możliwość zarabiania bez konkretnego zawodu (np. jako bloger publikujący w internecie)	brak stałego dochodu

Źródło: Opracowanie własne autorki na podstawie: Górka B., (2015), *Poradnictwo edukacyjno-zawodowe dla dzieci i młodzieży w szkołach i ośrodkach specjalnych*, Warszawa: Krajowy Ośrodek Wsparcia Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, s. 62–63.

Tabela 6. Jaką pracę zawodową mogę wykonywać w przyszłości? (Analiza SOAR)

Mocne strony	Szanse	Aspiracje	Wyniki
duże możliwości poznawcze	art. 27 <i>Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych</i>	motywacja do dalszej nauki (przystąpienie do matury)	studia na ASP, na wydziale grafiki projektowej (zdana matura) – stacjonarne lub niestacjonarne
sprawną prawą ręką	coraz więcej osób z niepełnosprawnością podejmujących pracę	wykonywanie zawodu plastyka	kwalifikacyjny kurs zawodowy z zakresu projektowania graficznego (w razie niezdania matury lub nieprzyjęcia na studia)

Mocne strony	Szanse	Aspiracje	Wyniki
dobra umiejętność posługiwania się sprawną ręką podczas pracy na komputerze; zainteresowania plastyczne; duże wsparcie i pomoc rodziny (emocjonalna i materialna)	zwolnienie z opłat PFRON dla pracodawcy zatrudniającego osobę z niepełnosprawnością; możliwość dostosowania przez pracodawcę miejsca pracy dla zatrudnionych osób z niepełnosprawnością; możliwość zarabiania bez konkretnego zawodu (np. bloger publikujący w internecie)	praca w domu na komputerze (własna firma lub zatrudnienie w firmie prowadzonej przez inną osobę)	ciągłość zarobkowania, realizacja pasji

Źródło: Opracowanie własne autorki na podstawie: Górka B., (2015), *Poradnictwo edukacyjno-zawodowe dla dzieci i młodzieży w szkołach i ośrodkach specjalnych*, Warszawa: Krajowy Ośrodek Wsparcia Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, s. 62–63.

Doradca zawodowy jest organizatorem różnych przedsięwzięć, realizowanych wspólnie z uczniami i we współpracy z nauczycielami i wychowawcami.

Przykładowe formy działań o charakterze doradczym:

- organizowanie spotkań z przedstawicielami instytucji rynku pracy, biznesu, organizacji pozarządowych;
- organizowanie spotkań z przedstawicielami różnych zawodów;
- organizowanie spotkań z inspirującymi, znanymi osobami;
- umożliwienie udziału w spotkaniach z absolwentami szkoły i prezentowanie ich ścieżek edukacyjno-zawodowych;
- udział w dniach otwartych szkół ponadpodstawowych;
- udział w wydarzeniach ułatwiających wybory edukacyjne i zawodowe – np. w „Salonie maturzysty”;
- inicjowanie udziału w spotkaniach informacyjnych z przedstawicielami szkół ponadpodstawowych;
- zachęcanie uczniów do udziału w wydarzeniach, takich jak: młodzieżowe targi pracy, targi kariery, giełdy pracy, dni zawodowca;
- organizowanie wycieczek zawodoznawczych – np. do lokalnych firm;
- organizowanie wydarzeń o charakterze zawodoznawczym;
- prowadzenie kół zainteresowań;
- organizowanie konkursów, projektów i innych przedsięwzięć o charakterze zawodoznawczym.

V. Współpraca z innymi nauczycielami oraz zapewnianie wsparcia uczniom w momentach kluczowej zmiany

Kluczowa zmiana – odnosząca się do działań i kompetencji doradcy zawodowego – ma na celu szeroko rozumianą **tranzycję ucznia, czyli przejście do kolejnego etapu edukacyjnego, zmianę szkoły oraz wchodzenie na rynek pracy**. Rola doradcy zawodowego polega przede wszystkim na planowaniu i zapewnieniu ciągłości działań w zakresie zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu oraz na zapewnieniu uczniom wsparcia adekwatnego do potrzeb.

Doradztwo zawodowe jest procesem wieloletnim. Ustawa *Prawo oświatowe*²⁰ precyzuje, że działania z zakresu doradztwa zawodowego rozpoczynają się na etapie wychowania przedszkolnego i obejmują wszystkie kolejne etapy edukacyjne. Są one skoordynowane i zaplanowane tak, żeby z każdym kolejnym etapem edukacyjnym pozwalały na poszerzanie obejmowanych przez siebie zagadnień w zakresie²¹:

- poznawania przez uczniów samych siebie (własnych zasobów, predyspozycji);
- poznawania świata zawodów i rynków pracy;
- poznawania rynków edukacyjnych i możliwości uczenia się przez całe życie;
- planowania przez uczniów własnego rozwoju i podejmowania decyzji edukacyjno-zawodowych.

Doradztwo zawodowe w przedszkolu

- jest prowadzone **w formie preorientacji zawodowej**, w trakcie bieżącej pracy dydaktyczno-wychowawczej z dziećmi;
- wykorzystuje podstawy pedagogiki zabawy;
- jest realizowane w formie zabaw opartych na naśladownictwie i konstrukcyjno-manipulacyjnych, działań z wykorzystaniem metod badawczych, gier zespołowych itp.;
- koncentruje się na rozpoznawaniu indywidualnych zasobów dzieci, na poznawaniu przez nie zawodów i środowisk pracy²².

Zadania z zakresu preorientacji zawodowej dla dzieci przedszkolnych realizują nauczyciele – wychowawcy grup przedszkolnych w ramach prowadzonych przez siebie zajęć.

²⁰ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku *Prawo oświatowe*, art. 26a, Dz.U. z 2021 r., poz. 1082, t.j.

²¹ Rozporządzenie MEN z dnia 12 lutego 2019 roku w sprawie doradztwa zawodowego, Dz.U. z 2019 r., poz. 325, t.j.

²² Tyniec A., (2018), *Kariera szkolna i zawodowa uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wsparcie szkoły w realizacji zadań z zakresu doradztwa zawodowego*, Warszawa: ORE, s. 15.

W przedszkolach nie zatrudnia się doradców zawodowych. Wsparcie w zakresie realizowania zadań z zakresu preorientacji zawodowej wychowawcy mogą uzyskać od doradców zawodowych zatrudnionych w poradniach psychologiczno-pedagogicznych oraz doradców wykonujących swoje zadania w centrach doradczych działających w miastach czy powiatach.

Doradztwo zawodowe w klasach I–VI szkoły podstawowej

- jest prowadzone w formie **orientacji zawodowej** w trakcie bieżącej pracy z uczniami;
- koncentruje się na poszerzaniu wiedzy i umiejętności z zakresu: metodologii uczenia się, radzenia sobie ze stresem, treningu twórczego myślenia, komunikacji, asertywności, współpracy w grupie, podejmowania decyzji, a także – wiedzy o zawodach i środowiskach pracy.

Zadania z zakresu orientacji zawodowej dla uczniów z klas I–VI szkoły podstawowej realizują nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej i nauczyciele przedmiotów w ramach prowadzonych przez siebie zajęć.

W szkołach podstawowych nauczyciele mogą korzystać z pomocy, porad i konsultacji pracujących tam doradców zawodowych. Mogą także uzyskać wsparcie od doradców zawodowych zatrudnionych w poradniach psychologiczno-pedagogicznych oraz od doradców wykonujących swoje zadania w centrach doradczych, organizowanych w miastach czy powiatach. Począwszy od klasy czwartej, raz w tygodniu, uczniowie biorą udział w zajęciach prowadzonych przez wychowawcę danej klasy – w lekcjach wychowawczych. To czas na realizację tematyki z zakresu orientacji zawodowej, odkrywania swoich predyspozycji i poznawania zawodów. Wychowawca klasy może zaprosić doradcę zawodowego do współorganizowania zajęć o powyższej tematyce, w ramach realizowanej w szkole pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Doradztwo zawodowe w klasach VII i VIII szkoły podstawowej oraz w szkołach ponadpodstawowych jest ukierunkowane na przygotowanie młodzieży do podejmowania trafnych decyzji edukacyjno-zawodowych, dotyczących wyboru szkoły i zawodu zgodnie z zainteresowaniami i predyspozycjami, a także do podejmowania roli pracownika na współczesnym rynku pracy – do radzenia sobie z ciągłymi zmianami.

Zadania z zakresu doradztwa zawodowego w klasach VII i VIII szkoły podstawowej oraz w szkole ponadpodstawowej realizują doradcy zawodowi w formie zajęć z doradztwa zawodowego oraz zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu, organizowanych w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

Doradcy zawodowi mogą uzyskać wsparcie od specjalistów zatrudnionych w poradniach psychologiczno-pedagogicznych oraz doradców wykonujących swoje zadania w centrach doradczych, organizowanych w miastach czy powiatach. Do realizacji swoich zadań mogą – i powinni – zapraszać wychowawców klas, innych nauczycieli oraz szkolnych specjalistów, by zachować transparentność i spójność informacji z zakresu doradztwa, przekazywanych przez wszystkich pracowników pedagogicznych szkoły.

Wybór szkoły ponadpodstawowej

Bardzo ważnym momentem dla młodego człowieka, a także pierwszym etapem jego drogi zawodowej, jest wybór szkoły ponadpodstawowej: szkoły branżowej I stopnia, technikum, liceum ogólnokształcącego lub szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy. Trzeba pamiętać, że polski system oświaty daje możliwość zmiany typu szkoły w trakcie nauki, umożliwia także zmianę zawodu czy uzupełnienie wykształcenia w dorosłym życiu.

Dla uczniów, którym wybór ścieżki edukacyjno-zawodowej sprawia większą trudność, warto skonstruować indywidualny profil edukacyjno-zawodowy.

Indywidualny profil edukacyjno-zawodowy (IPE-Z) nie jest dokumentem tworzonym obowiązkowo, stanowi jednak zwięźczone współpracy wszystkich osób zaangażowanych w pomoc uczniowi w wyborze szkoły ponadpodstawowej zgodnej z jego potrzebami; potwierdza osiągnięcie konsensusu w tej kwestii.

Aby prawidłowo sformułować IPE-Z, wskazane jest spotkanie doradcy zawodowego z uczniem, z jego rodzicami, z wychowawcą klasy i ze specjalistami bezpośrednio wspierającymi go – np. z pedagogiem specjalnym. Tylko wspólna dyskusja, uwzględniająca podmiotowość ucznia i jego zdanie w tym zakresie, stanowi faktyczną pomoc w wyborze szkoły ponadpodstawowej adekwatnej do jego potencjału i możliwości.

Warto wspólnie spisać posiadane informacje i poczynione uzgodnienia, aby uczeń oraz jego rodzice otrzymali je na piśmie i mogli przeanalizować je w domu. Decyzja odośnie do wyboru szkoły na kolejny etap edukacyjny należy do ucznia i jego rodziców. Doradca zawodowy, nauczyciele, wychowawca, szkolni specjaliści, a także pracownicy poradni psychologiczno-pedagogicznej mogą jedynie wskazywać swoje propozycje i zgłaszać sugestie.

IPE-Z powinien zawierać następujące informacje:

- imię i nazwisko ucznia, data urodzenia, szkoła, klasa;
- źródła trudności – wskazane na podstawie posiadanej dokumentacji, np.: orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego,

- orzeczenia o niepełnosprawności lub o stopniu niepełnosprawności, zaświadczeń lekarskich czy opinii psychologiczno-pedagogicznych;
- charakterystyka ucznia z uwzględnieniem jego mocnych stron, zainteresowań i predyspozycji – na podstawie codziennej obserwacji;
- przystosowanie ucznia w obszarach:
 - ✓ „Ja”: samodzielność w funkcjonowaniu, samodzielność w podejmowaniu decyzji, możliwości poznawcze;
 - ✓ „Ja – inni”: kultura osobista, radzenie sobie w sytuacji stresowej, umiejętność współpracy w grupie;
 - ✓ „Ja – praca” (w zakresie kompetencji niezbędnych w sytuacji zadaniowej): planowanie działań, wykonanie zadania, prezentacja, korzystanie z instrukcji, wykonywanie poleceń;
- trudności w funkcjonowaniu ucznia w systemie szkolnym – określane na podstawie codziennej obserwacji;
- działania z zakresu doradztwa zawodowego podejmowane przez szkołę;
- przeciwwskazania do wykonywania określonych prac wynikające z diagnozy lekarza medycyny pracy;
- sugerowana/wybrana szkoła ponadpodstawowa;
- przewidywana droga zawodowa, plany na przyszłość.

Tranzycja na rynek pracy

W przygotowaniu młodego człowieka do dorosłości, w tym do pracy zawodowej, istotną rolę odgrywa proces nazywany tranzycją, czyli przejście z systemu edukacji na rynek pracy. „Centralnym elementem wejścia w dorosłość jest przejście od roli receptywnej, podporządkowanej, niesamodzielnej – charakterystycznej dla systemu edukacji (rola dziecka i ucznia) – do wejścia w świat pracy, związany w powszechnym przekonaniu z samodzielnością, odpowiedzialnością, daniem i wytwarzaniem (rola osoby dorosłej, pracownika)”²³.

Istotą tranzycji jest współpraca i koordynacja działań wszystkich osób i organizacji zaangażowanych w pomoc w znalezieniu pracy, w jej dostosowaniu do potrzeb i możliwości kandydata, w podjęciu pracy i jej utrzymaniu – w tym: szkoły (doradcy zawodowego), rodziny, pomocy społecznej, PFRON-u, urzędu pracy, przyszłego pracodawcy, społeczności lokalnej. Celem tranzycji jest więc przygotowanie absolwenta i jego przyszłego środowiska pracy w taki sposób, aby – jako człowiek dorosły – uniknął statusu bezrobotnego lub poszukującego pracy. O tym, kogo objąć pomocą w procesie tranzycji, powinien w szkole decydować zespół specjalistów, w skład którego wchodzi także doradca zawodowy. Wsparcie w tranzycji jest

²³ Rożnowski B., (2009), *Przechodzenie młodzieży z systemu edukacji na rynek pracy w Polsce. Analiza kluczowych pojęć*, Lublin: Wydawnictwo KUL, s. 35.

szczególnie ważne dla uczniów z niepełnosprawnościami, by mogli na rynku pracy zaistnieć i realizować się²⁴.

W tym celu warto skonstruować **indywidualny profil edukacyjno-zawodowy z tranzycją IPE-Z (T)**. Dokument powinien zostać opracowany przez doradcę zawodowego we współpracy z uczniem, jego rodzicami, wychowawcą klasy i specjalistami.

IPE-Z (T) powinien zawierać następujące informacje:

- imię i nazwisko ucznia, data urodzenia, szkoła, klasa;
- źródła trudności – wskazane na podstawie posiadanej dokumentacji, np.: orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, orzeczenia o niepełnosprawności lub o stopniu niepełnosprawności, zaświadczeń lekarskich, opinii psychologiczno-pedagogicznych;
- charakterystyka ucznia z uwzględnieniem jego mocnych stron, zainteresowań i predyspozycji – na podstawie codziennej obserwacji ucznia;
- przystosowanie ucznia w obszarach:
 - ✓ „Ja”: samodzielność w funkcjonowaniu, samodzielność w podejmowaniu decyzji, możliwości poznawcze;
 - ✓ „Ja – inni”: kultura osobista, radzenie sobie w sytuacji stresowej, umiejętność współpracy w grupie;
 - ✓ „Ja – praca” (w zakresie kompetencji niezbędnych w sytuacji zadaniowej): planowanie działań, wykonanie zadania, prezentacja, korzystanie z instrukcji, wykonywanie poleceń;
- trudności w funkcjonowaniu ucznia w systemie szkolnym (określane na podstawie codziennej obserwacji ucznia);
- trudności w funkcjonowaniu ucznia podczas realizacji praktyk zawodowych – określane na podstawie codziennej obserwacji ucznia);
- działania z zakresu doradztwa zawodowego podejmowane przez szkołę;
- przeciwwskazania do wykonywania określonych prac wynikające z diagnozy lekarza medycyny pracy;
- sugerowane rodzaje pracy/czynności zawodowe;
- niezbędne wsparcie przy poszukiwaniu pracy;
- niezbędne wsparcie przy dostosowaniu stanowiska pracy;
- niezbędne wsparcie przy wprowadzeniu do pracy lub jej rozpoczęciu;
- niezbędne wsparcie przy utrzymaniu pracy;
- niezbędne wsparcie przy kształceniu ustawicznym;
- instytucje, organizacje mogące pomóc w uzyskaniu potrzebnego wsparcia.

²⁴ Otrębski W., (2019), *Start w dorosłość – uwarunkowania, wyznaczniki oraz proces przejścia z edukacji do rynku pracy uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, Warszawa: Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, s. 239.

IPE-Z (T) należy konstruować w szkole ponadpodstawowej, która kończy się uzyskaniem przez ucznia kwalifikacji zawodowych, tj. w szkole branżowej I i II stopnia, w technikum, szkole policealnej. Najlepiej zrobić to w połowie okresu edukacji w danej szkole ponadpodstawowej, aby można było spokojnie organizować wsparcie stosownie do potrzeb danego ucznia. Podsumowanie zadań, pozwala dostrzec potrzeby zawodowe danego ucznia.

VI. Wspieranie nauczycieli i innych specjalistów uwzględniające zróżnicowane potrzeby edukacyjne – rola doradcy zawodowego

Bezpośrednimi **odbiorcami działań doradcy zawodowego są głównie osoby w okresie adolescencji**. Kluczowe zadanie doradcy polega na pomocy uczniom w podejmowaniu decyzji dotyczących dorosłego życia zawodowego. Potwierdzeniem dorosłości jest zdefiniowanie własnej tożsamości. Okazuje się to szczególnie trudne dla uczniów z niepełnosprawnością i innymi problemami rozwojowymi. W okresie dorastania każdy młody człowiek znajduje się w tzw. **kryzysie tożsamości**²⁵, a rolą doradcy zawodowego, podobnie jak innych nauczycieli, wychowawców i szkolnych specjalistów, jest m.in. wspieranie go w planowaniu i kierowaniu własnym rozwojem podczas przechodzenia przez **kolejne fazy tego kryzysu**.

Etapy kryzysu tożsamości:

1. **Rozproszenie tożsamości** – najczęściej charakteryzuje uczniów z klas VII i VIII szkoły podstawowej – uczeń nie ma żadnych planów na przyszłość, nie wie, kim chciałby być i co miałby robić jako osoba dorosła; brak mu motywacji do nauki, gdyż nie znajduje w niej sensu; gdy tylko może, zajmuje się tym, co jest dla niego przyjemne i nie wymaga wysiłku intelektualnego, np. grą na komputerze;
2. **Nadanie tożsamości** – to moment, w którym uczeń ma bardzo konkretne „plany” na przyszłość, ale w rzeczywistości są to aspiracje rodziców; sytuacja ta dotyczy w szczególności tych uczniów, w których rodzinach wykonuje się z pokolenia na pokolenie ten sam zawód, np. lekarza lub prawnika, może też dotyczyć uczniów z dysfunkcjami rozwojowymi czy niepełnosprawnościami, za których rodzice podejmują decyzje związane z dorosłym życiem;
3. **Moratorium** – to okres, w którym uczeń co chwila zapala się do nowej wizji swojej przyszłości, co kilka tygodni ma nowe zainteresowania, które jednak porzuca równie szybko jak poprzednie (przejawia słomiany zapal);
4. **Osiągnięcie tożsamości** – charakteryzuje uczniów ostatnich klas szkoły ponadpodstawowej, którzy mają już sprecyzowane zainteresowania oraz związane z nimi plany edukacyjne i zawodowe, skonfrontowane z zewnętrznymi wymaganiami i środowiskiem przyszłej pracy – możliwe do zrealizowania; każdy z uczniów stopniowo realizuje wyznaczone cele.

Doradca zawodowy, towarzyszący uczniowi w pokonywaniu kryzysów, wspiera także nauczycieli, wychowawców oraz innych szkolnych specjalistów.

²⁵ Haertle I., (2021), *W poszukiwaniu siebie*, „Newsweek Extra”, wyd. specjalne: „Psychologia Nastolatka”, nr 1, 2021, s. 24–28.

Doradca zawodowy pomaga w:

- doborze adekwatnych dla uczniów zajęć pozalekcyjnych i fakultatywnych, zachęcając do udziału w nich lub biorąc udział w zawieraniu tzw. kontraktów dotyczących uczęszczania na te zajęcia przez okres np. dwóch miesięcy;
- motywowaniu uczniów do udziału w konkursach, olimpiadach, projektach zgodnych z ich zainteresowaniami i planami dotyczącymi dalszej nauki oraz zdobywania zawodu;
- ustalaniu, któremu z uczniów należy umożliwić udział w zajęciach z zakresu rozwijania kompetencji emocjonalno-społecznych lub innych o charakterze socjoterapeutycznym, w celu przygotowywania go do wykonywania zadań zespołowych;
- określaniu, których uczniów należy objąć wsparciem psychologicznym na terenie szkoły lub poradni psychologiczno-pedagogicznej, i w zachęcaniu ich do skorzystania z tej formy pomocy;
- wskazywaniu rodzin uczniów, które wymagają szczególnej pomocy w aspekcie zarówno wychowawczym, jak i materialnym (możliwej do uzyskania np. w miejskim lub gminnym ośrodku pomocy rodzinie);
- rozwijaniu i promowaniu działalności prospołecznej uczniów na terenie szkoły, w tym – do udzielania się w samorządzie uczniowskim i do aktywnego udziału np. w organizacji imprez szkolnych;
- organizowaniu dla uczniów akcji wolontariackich, w rozumieniu świadczenia dobrowolnej, bezpłatnej pracy czy działań na rzecz innych osób lub środowiska, wykraczających poza związki rodzinne, koleżeńskie czy przyjacielskie (szczególne znaczenie i popularność ma wolontariat w hospicjach, domach dziecka, domach pomocy społecznej, miejscach pobytu osób starszych, który wpływa na rozwój motywacji, odpowiedzialności, obowiązkowości, uczy empatii, wrażliwości i zrozumienia dla ludzkich słabości, umożliwia rozpoznanie i rozwijanie zainteresowań oraz predyspozycji prospołecznych²⁶).

Wsparcie nauczycieli, wychowawców i szkolnych specjalistów przez doradcę zawodowego powinno dotyczyć także kształtowania i doskonalenia u uczniów kompetencji kluczowych, dzięki którym w przyszłości, już jako dorośli ludzie, będą mogli samodzielnie działać i podejmować decyzje²⁷.

Do kompetencji kluczowych należą:

- porozumiewanie się w języku ojczystym,
- porozumiewanie się w języku obcym,

²⁶ Górka B., (2015), *Poradnictwo edukacyjno-zawodowe dla dzieci i młodzieży w szkołach i ośrodkach specjalnych*, Warszawa: Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej, s. 90–91.

²⁷ Zob. [Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18.12.2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie](#) [dostęp: 20.09.2021].

- kompetencje matematyczne i naukowo-techniczne,
- kompetencje informatyczne,
- kompetencje uczenia się,
- kompetencje społeczne i obywatelskie,
- inicjatywność i przedsiębiorczość,
- świadomość i ekspresja kulturalna.

Rozwijanie kompetencji kluczowych w szkole odbywa się poprzez:

- stawianie uczniom wysokich wymagań przy jednoczesnym pozostawianiu swobody w działaniu;
- udzielanie uczniom wsparcia na wszystkich etapach ich pracy, jednakże bez ich wyręczania;
- stwarzanie sytuacji dydaktycznych sprzyjających jak największej aktywności uczniów i braniu przez nich odpowiedzialności za jej rezultaty;
- umożliwianie uczniom samodzielnego wybierania, organizowania i planowania swoich działań;
- stwarzanie wielu okazji do pracy w grupie²⁸.

Kompetencje kluczowe należy rozwijać na każdej lekcji prowadzonej przez nauczycieli przedmiotów szkolnych, przez wychowawców, specjalistów czy doradcę zawodowego, jak również podczas zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych.

Kompetencje te nie składają się na zawód – służą jednak racjonalnemu przygotowaniu uczniów do autonomicznego funkcjonowania w przyszłości, także na gruncie zawodowym. Badacze są przekonani, że za dziesięć lat młodzi ludzie wchodzący w dorosłość będą wykonywali zawody, które dzisiaj jeszcze nie istnieją. Posiadane kompetencje mogą im to ułatwić i umożliwić. Istotne jest jak najlepsze wykorzystanie osobistego potencjału i przygotowanie się na nieuniknione zmiany. W aspekcie przygotowania do nieistniejących jeszcze zawodów **wskazane jest rozwijanie u uczniów kompetencji przydatnych w pracy zawodowej w przyszłości**. Z jednej strony – powinna je kształtować szkoła, a z drugiej – rodzina. Przykłady działań, które może rekomendować doradca zawodowy w ramach kształtowania potrzebnych kompetencji w szkole i w domu²⁹, przedstawiono w poniższej tabeli.

²⁸ Wojnarowska M., (2016), *Kompetencje kluczowe – przygotowanie do życia*, „Trendy”, nr 4, 2016.

²⁹ Minta D., (2021), *Kompetencje, nie zawód*, „Newsweek Extra”, wyd. specjalne „Psychologia Nastolatka”, nr 1, 2021, s. 79–81.

Tabela 4. Kompetencje przydatne w pracy zawodowej z propozycjami ich wdrażania przez szkołę i dom rodzinny

Kompetencje	Propozycje działań dla nauczycieli i specjalistów	Propozycje działań dla rodziców
wychodzenie poza schematy (analizowanie wielu danych i wdrażanie nowych rozwiązań)	dawanie uczniom zadań problemowych (np. w związku z pytaniem: „Co w naszej szkole nie działa dobrze?”) wymagających zaproponowania rozwiązania (także w zakresie wsparcia w obszarze doradztwa zawodowego)	zlecanie dzieciom zadań wymagających zebrania informacji i poznania potrzeb domowników (np. problem z segregacją śmieci)
krytyczne myślenie (patrzeć na daną sytuację z różnych perspektyw)	stwarzanie sytuacji wymagających obrony różnych tez, np. „Adam Mickiewicz nie był wielkim poetą” albo „Czy dla Janka zawód lekarza jest optymalny?”	pozostawianie dzieciom przestrzeni na zadawanie pytań dotyczących decyzji rodziców i możliwości przekonywania ich do swoich racji
kreatywność (innowacyjne rozwiązania, niestandardowe pomysły)	praca z wykorzystaniem burzy mózgów podczas zajęć szkolnych (np. na temat: „W jaki sposób w przyszłej pracy zawodowej można wykorzystać umiejętność majsterkowania?”)	przeprowadzenie burzy mózgów przy podejmowaniu różnych rodzinnych decyzji (np. gdzie spędzimy wakacje)
elastyczność poznawcza (umiejętność uczenia się nowych rozwiązań przy jednoczesnym porzucaniu wypróbowanych umiejętności)	angażowanie uczniów w rozwiązywanie zagadek, rebusów, łamigłówek, również podczas zajęć z doradztwa zawodowego	rozmawianie z dziećmi o nietypowych sytuacjach czy zdarzeniach domowych, wskazywanie, czego się dzięki nim nauczyli, a czego oduczyli (np. w sytuacji zgubienia kluczy)
inteligencja emocjonalna (rozpoznawanie i nazywanie emocji swoich i innych)	kształtowanie empatii, rozmawianie z uczniami o emocjach, które towarzyszą różnym zachowaniom (np. wykorzystanie scenek rodzajowych – rozmowa kwalifikacyjna z potencjalnym pracodawcą, mająca raz pozytywne, a raz negatywne zakończenie)	rozmawianie z dziećmi o emocjach, które towarzyszą zachowaniom rodziców (np. kryzys w zakładzie pracy ojca)
wnioskowanie i podejmowanie decyzji (a także ponoszenie konsekwencji własnych wyborów)	umożliwianie uczniom podejmowania decyzji w różnych sprawach (np. wybór terminu klasówki albo dyskusja: „Co mogę zyskać, a co stracić, jeśli wybiorę zawód stolarza?”)	umożliwianie dzieciom podejmowania decyzji, nawet jeżeli konsekwencje mogą być dla nich negatywne (np. brak pozytywnej oceny z klasówki)
umiejętność negocjacji i zawiązywania sojuszy (nauka przekonywania)	wywoływanie podczas zajęć dyskusji, prowokowanie uczniów do formułowania argumentów i negocjowania swoich celów (np. dlaczego warto odwiedzić dany zakład pracy w ramach zajęć z doradztwa zawodowego)	w razie negatywnego stosunku dzieci do wyznaczonych zadań, proponowanie dyskusji, argumentowania lub negocjacji – zamiast dyrektywnego wydawania poleceń

Kompetencje	Propozycje działań dla nauczycieli i specjalistów	Propozycje działań dla rodziców
umiejętność współpracy (nauka współdziałania przy odgrywaniu różnych ról)	dawanie uczniom zadań do wykonania w zespole, przydzielanie im różnych ról, także w zakresie zarządzania (np. grupowe opracowanie wszystkich aspektów wykonywania zawodu nauczyciela)	poproszenie dzieci o sporządzenie „planu działania” w ramach porządków w domowej bibliotece, przydzielenie ról członkom rodziny, nadzorowanie realizacji „projektu”
rozwijanie umiejętności artystycznych w działaniu (pomocnych przy regulowaniu emocji)	zlecanie podczas zajęć realizacji zróżnicowanych tematycznie prac plastycznych lub konstrukcyjnych (np. wykonania plakatu reklamującego dany zawód)	zachęcanie dzieci do własnoręcznego wykonywania prezentów dla członków rodziny (np. na urodziny czy na Boże Narodzenie)

Źródło: Minta D., (2021), *Kompetencje, nie zawód*, „Newsweek” wyd. specjalne „Psychologia Nastolatka”, nr 1, 2021.

Rozwijanie kompetencji kluczowych dotyczy wszystkich uczniów – z uwzględnieniem zróżnicowania ich potrzeb. Edukacja włączająca przygotowuje uczniów do wyzwań współczesnego i przyszłego świata. Tylko wspólna praca nad rozwijaniem kompetencji przyniesie spodziewane efekty w dorosłym życiu uczniów.

Zakończenie

Praca zarobkowa jest miarą dorosłości i w sposób istotny wpływa na jakość życia. Każdy uczeń zasługuje na godną oraz adekwatną do swoich potrzeb i możliwości aktywność zawodową w życiu dorosłym. Zadaniem doradcy zawodowego w edukacji włączającej jest wsparcie wszystkich uczniów w efektywnym odnajdywaniu się na rynku pracy i ich rzeczywiste włączenie w życie społeczne poprzez diagnozę potrzeb zawodowych, planowanie kariery zawodowej zgodnej z indywidualnymi zainteresowaniami i możliwościami, odkrywanie i wzmacnianie zasobów uczniów, a także motywowanie ich do samorozwoju i pokonywania barier.

Doradca zawodowy w szkole włączającej towarzyszy młodym ludziom w procesie podejmowania decyzji o charakterze edukacyjno-zawodowym. Wspiera uczniów w samopoznaniu, w tym w definiowaniu przez nich własnych zdolności, mocnych stron i zasobów. Specjalista ten powinien więc dysponować wiedzą na temat aktualnych trendów na rynku edukacji i pracy, by skutecznie kształtować u każdego ucznia proedukacyjne i proaktywne postawy umożliwiające planowanie ścieżki zawodowej adekwatnie do zdolności, preferencji i możliwości psychofizycznych³⁰.

Zasoby do wykorzystania na zajęciach z doradztwa zawodowego:

- [Wartości zawodowe](#) [dostęp: 01.02.2024];
- [Test predyspozycji zawodowych](#) [dostęp: 01.02.2024];
- [Perspektywy edukacyjno-zawodowe](#) – galeria zawodów, poradniki dla ucznia i doradcy zawodowego [dostęp: 01.02.2024];
- [Darmowy test osobowości](#) [dostęp: 01.02.2024];
- [Łamigłówki zawodoznawcze](#) – zabawa online [dostęp: 01.02.2024];
- [Zawody przyszłości](#) – zabawa online [dostęp: 01.02.2024];
- [Planujemy dalszą edukację](#) – materiały dla uczniów szkół ponadpodstawowych [dostęp: 01.02.2024].
- [Wykaz szkół podstawowych, średnich i uczelni w Polsce](#) [dostęp: 01.02.2024];
- [Drzewo celu – jak rozłożyć cel na zadania](#) [dostęp: 01.02.2024];
- [Jak zrealizować cele? 7 udowodnionych naukowo sposobów](#) [dostęp: 01.02.2024];
- [Zgrywalizuj swoje życie](#) – darmowa aplikacja do budowania nawyków i poprawiania produktywności [dostęp: 01.02.2024].

30 Por. Górka A., Adamczyk P.M., (2021), *Model wspierający w doradztwie. Raport z badania doradców zawodowych w kontekście wdrażania ZSK*, Warszawa: IBE, s. 7–12.

Bibliografia

Gardner H., (2002), *Inteligencje wielorakie. Teoria w praktyce*, Poznań: Media Rodzina.

Górka A., Adamczyk P.M., (2015), *Model wspierający w doradztwie. Raport z badania doradców zawodowych w kontekście wdrażania ZSK*, Warszawa 2021.

Górka B., (2015), *Poradnictwo edukacyjno-zawodowe dla dzieci i młodzieży w szkołach i ośrodkach specjalnych*, Warszawa: Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej.

Haertle I., (2021), *W poszukiwaniu siebie*, „Newsweek Extra”, wyd. specjalne: „Psychologia Nastolatka”, nr 1, 2021.

Łukaszewicz A., Sołtysińska G., (2003), *Szkolny doradca zawodowy*, Warszawa: Krajowy Ośrodek Wspierania Edukacji Zawodowej i Ustawicznej.

Minta D., (2021), *Kompetencje, nie zawód*, „Newsweek Extra”, wyd. specjalne: „Psychologia Nastolatka”, nr 1, 2021.

Opracowanie zbiorowe, (2015), *Katalog czynności zawodowych*, Warszawa: Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym.

Otrębski W., (2019), *Start w dorosłość – uwarunkowania, wyznaczniki oraz proces przejścia z edukacji do rynku pracy uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, [w:] Chrzanowska I., Szumski G. (red.), (2019), *Edukacja włączająca w przedszkolu i szkole*, Warszawa: Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji.

Rafał-Łuniewska J., (2022), *Doradztwo zawodowe dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, Warszawa: ORE.

Rożnowski B., (2009), *Przechodzenie młodzieży z systemu edukacji na rynek pracy w Polsce. Analiza kluczowych pojęć*, Lublin: Wydawnictwo KUL.

Tyniec A., (2018), *Kariera szkolna i zawodowa uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wsparcie szkoły w realizacji zadań z zakresu doradztwa zawodowego*, Warszawa: ORE.

Wojnarowska M., (2016), *Kompetencje kluczowe – przygotowanie do życia*, „Trendy”, nr 4, 2016.

Akty prawne

1. *Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku Prawo oświatowe*, Dz.U. z 2021 r., poz. 1082, t.j.
2. *Rozporządzenie MEN z dnia 3 kwietnia 2019 roku w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół*, Dz.U. z 2019 r., poz. 639 z późn. zm.
3. *Rozporządzenie MEN z dnia 12 lutego 2019 roku w sprawie doradztwa zawodowego*, Dz.U. z 2019 r., poz. 325.
4. *Rozporządzenie MEN z dnia 9 sierpnia 2017 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym*, Dz.U. z 2020 r., poz. 1309, t.j.
5. *Rozporządzenie MEN z dnia 9 sierpnia 2017 roku w sprawie zasad organizowania i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolach, szkołach i placówkach*, Dz.U. z 2020 r., poz.1591, t.j.
6. *Rozporządzenie MEN z dnia 25 sierpnia 2017 roku w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach*, Dz.U. z 2020 r., poz.1280, t.j.

Netografia

[Darmowy test osobowości](#) [dostęp: 01.02.2024].

[Drzewo celu – jak rozłożyć cel na zadania](#) [dostęp: 01.02.2024].

[Jak zrealizować cele? 7 udowodnionych naukowo sposobów](#) [dostęp: 01.02.2024].

[Kwestionariusz wielorakiej Inteligencji](#) [dostęp: 20.09.2021].

[Łamigłówki zawodoznawcze](#) – zabawa online [dostęp: 01.02.2024].

[Mapa Karier](#) [dostęp: 20.09.2021].

[Moje portfolio](#) [dostęp: 20.09.2021].

[Narzędzia diagnostyczne dla doradców zawodowych](#) [dostęp: 20.09.2021].

[Perspektywy edukacyjno-zawodowe](#) – galeria zawodów, poradniki dla ucznia i doradcy zawodowego [dostęp: 01.02.2024].

[Planujemy dalszą edukację](#) – dla uczniów szkół ponadpodstawowych [dostęp: 01.02.2024].

[Program „Jestem dorosły – chcę pracować”](#) [dostęp: 20.09.2021].

[Profil umiejętności zawodowych i społecznych TEACCH – TTAP](#) [dostęp: 20.09.2021].

[Skala Zdolności Specjalnych](#) [dostęp: 20.09.2021].

[Test predyspozycji zawodowych](#) [dostęp: 01.02.2024].

[Test Uzdolnień Wielorakich](#) [dostęp: 20.09.2021].

[Wartości zawodowe](#) [dostęp: 01.02.2024].

[Wykaz wszystkich szkół podstawowych, średnich i uczelni w Polsce](#) [dostęp: 01.02.2024].

[Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18.12.2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie](#) [dostęp: 20.09.2021].

[Zawody przyszłości](#) – zabawa online [dostęp: 01.02.2024].

[Zgrywalizuj swoje życie](#) – darmowa aplikacja do budowania nawyków i poprawiania produktywności [dostęp: 01.02.2024].

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
tel. 22 345 37 00
www.ore.edu.pl